

DREPTURILE OMULUI PE INTERNET: CORELAȚIA ȘI INTERDEPENDENȚA DINTRE DREPTURILE OFFLINE ȘI CELE ONLINE

HUMAN RIGHTS ON THE INTERNET: THE CORRELATION AND INTERDEPENDENCE BETWEEN OFFLINE AND ONLINE RIGHTS

DOI: [https://doi.org/10.52327/1813-8489.2022.2\(114\).03](https://doi.org/10.52327/1813-8489.2022.2(114).03)

CZU: 342.7:004.738.5

Andrei SMOCHINĂ,
doctor habilitat, profesor universitar,
Academia de Administrare Publică,

Alexandru ȚĂRNĂ,
doctorand,
Universitatea de Stat din Moldova

SUMMARY

The idea of the article is that, in general, digitalization does not create new human rights of a fundamentally different legal nature. It only actualizes or smooth certain aspects of long-recognized rights, transfers their operation into the virtual space, creates new opportunities for their realization and generates new threats to them. Ensuring human rights in modern conditions involves the search for adequate legal solutions, taking into account the opportunities and limitations generated by digital technologies.

The world process of digitalization substantially affects virtually all social relationships, the fact that requires reassessment of many basic legal concepts. Among them are human rights, especially on the Internet. It is now increasingly asserted that technological innovations result in the emergence of new digital rights being that fundamentally differ from conventional rights and form a new generation of human rights.

Keywords: *human rights, generation of human rights, digitalization, digital rights, freedom of expression, freedom of information, right to communicate, Internet access right.*

REZUMAT

Ideea de bază a articolului este că, în general, digitalizarea nu dă naștere la noi drepturi ale omului de natură juridică fundamental diferită. Actualizează sau nivelează doar anumite aspecte ale drepturilor recunoscute demult, le transferă aplicabilitatea în spațiul virtual, creează noi oportunități pentru implementarea lor și le creează noi amenințări. Asigurarea drepturilor omului în condiții contemporane presupune căutarea unor soluții juridice adecvate, luând în considerare oportunitățile și limitările generate de tehnologii digitale.

Procesele globale de digitalizare afectează semnificativ aproape toate relațiile sociale, ceea ce necesită o regândire a multor concepte juridice de bază. Unul dintre ele este drepturile omului. Astăzi, se susține din ce în ce mai mult că inovația tehnologică conduce la apariția unor noi drepturi digitale ale omului, care sunt fundamental diferite de drepturile tradiționale și formează o nouă generație de drepturi ale omului.

Cuvinte-cheie: drepturile omului, generație de drepturi ale omului, digitalizare, drepturi digitale, libertatea de expresie, libertatea informației, dreptul de a comunica, dreptul de acces la Internet.

PRELIMINARII. Procesele contemporane de informatizare și digitalizare afectează toate relațiile sociale, în multe feluri, schimbă însăși caracterul interacțiunii sociale, transferând componentele sale semnificative în planul virtual. Și acest lucru, la rândul său, necesită o reconceptualizare, o regândire a teoriilor și conceptelor juridice tradiționale, cu ajutorul cărora sunt descrise diferite interacțiuni sociale.

Unul dintre aceste concepte sunt drepturile omului, care fixează pretențiile sale de bază față de alte persoane, stat și societate. Astăzi se pretinde că inovațiile tehnologice provoacă necesitatea de reinterpretare a drepturilor tradiționale ale omului, dar totodată, generează și apariția noilor lor categorii, care pot fi definite drept generația sui generis de drepturi digitale [4, p. 226].

NECESITATEA DEMERSULUI ȘTIINȚIFIC PRIVIND DREPTURILE OMULUI PE INTERNET. Cu toate acestea, apar probleme teoretice semnificative chiar și cu numele acestor noi drepturi. În literatura din Republica Moldova ele sunt denumite de obicei informaționale, digitale, virtuale, în literatura engleză se operează cu sintagma drepturile digitale [4, pp. 223-250], drepturile Internet [22, pp. 10-42], dreptul de a comunica [14], libertatea de conectare cu orice persoană, oricând, oriunde, în orice scop (freedom to connect – to anyone, anytime, anywhere, for anything) [5, pp. 17-18]. Uneori acești termeni sunt folosiți ca sinonime, uneori este subliniată o anu-

mită specificitate a drepturilor desemnate de acestea.

Niciunul dintre acești termeni nu poate fi considerat perfect. Drepturile de informare sau comunicare, care implică libertatea de a primi și disemina informații, de a participa la procesele de comunicare și de a proteja datele cu caracter personal, nu sunt neapărat asociate cu utilizarea tehnologiilor contemporane, sunt implementate atât offline, cât și online, nu este o coincidență faptul că lupta pentru recunoașterea lor internațională a început chiar înainte de era internetului. Termenul „drepturi virtuale” are o conotație suplimentară care indică natura lor aparent ne-realistă, care cu greu am putea considera-o utilă pentru procesul de asigurare a drepturilor corespunzătoare.

Drepturile de internet sau drepturile de rețea presupun existența unui acces la Internet și desfășurarea diferitor tipuri de activități în acesta. Dar tehnologiile digitale moderne nu se mai limitează la internet. Cercetătorii confirmă un drept mai general de a beneficia de cunoștințe avansate în știință și tehnologie (right to benefit from advanced in science and technology) [4, pp. 238-241].

Prin urmare, termenul „drepturi digitale” pare a fi cel mai potrivit.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât conceptul de „drepturi digitale” a fost pe larg acceptat și în literatura străină, înglobând, într-un sens mai larg, drepturile omului asociate cu utilizarea tehnologiilor digitale moderne și funcționarea în mediul digital.

GENERALITĂȚI PRIVIND DEZVOLTA- REA DREPTULUI PE INTERNET.

Cele mai recunoscute dintre aceste drepturi astăzi sunt dreptul de acces la Internet (Internet access right), dreptul de a proteja datele cu caracter personal și dreptul de a fi uitat (right to be forgotten), altfel denumit uneori și drept de ștergere (right to erasure), deși acesta din urmă are, poate, o accepție mai largă de abordare.

Să încercăm să identificăm caracteristicile acestor drepturi, să determinăm relația lor cu drepturile omului „tradiționale” și să evaluăm astfel justificarea afirmațiilor cu privire la apariția unei noi generații de drepturi ale omului în era digitală.

Generații de drepturi ale omului. Clasificarea drepturilor omului în funcție de așa-numitele generații, propus în anii 70 ai sec. XX de către savantul K. Vasak [48, pp. 28-29, 32], în ciuda criticilor sale serioase și catalogată drept una eronată din punct de vedere istoric, inutilă din punct de vedere analitic și incorectă din punct de vedere conceptual [19, p. 62], rămâne probabil una dintre cele mai populare astăzi. Ea se remarcă prin faptul că se bazează pe specificul conținutului diferitelor drepturi ale omului. Savantul ceh a legat-o de cele trei idealuri ale Revoluției Franceze - libertate, egalitate și fraternitate [49, pp. 837, 839].

În acest sens, se susține că clasificarea drepturilor omului pe generații nu contribuie la o mai bună înțelegere a naturii și esenței lor juridice [24, p. 45]. În același timp, savantul F. Pocar subliniază că drepturile diferitelor generații, care sunt unificate în natură, implică diferite obligații care asigură implementarea și protecția acestora [24, pp. 47-48].

O astfel de înțelegere a drepturilor omului este incompatibilă cu clasificarea lor pe generații [50, p. 211]. Susținătorii unei versiuni mai delicate a negării sale fac apel la abandonarea mențiunii „generațiilor” drepturilor omului și vorbesc despre diferite pe-

rioade sau etape succesive în dezvoltarea recunoașterii legale a drepturilor omului și a gradului de protecție oferit lor de către dreptul național și internațional [24, p. 47].

Evident, numărul acestor etape (sau „generații”, dacă e să utilizăm în continuare ceea ce este deja bine stabilit în terminologia propusă de K. Vasak) poate fi arbitrar de mare și, în același timp, afirmația potrivit căreia unele drepturi care au primit recunoaștere ca drepturi ale omului formează noua lor generație își pierde orice sens, deoarece toate drepturile omului sunt „indivizibile și interdependente” și sunt de aceeași natură și semnificație.

Având în vedere obiectivele cercetării științifice de față, nu vom excela în a veni cu idei și explicații cu referire la conținutul drepturilor și libertăților fundamentale „clasice”. Vom trece direct la abordarea problematicii drepturilor digitale.

Dacă reieșim din specificul esențial al drepturilor omului din diferite generații, indicat mai sus, atunci justificarea apariției unei noi generații presupune dezvoltarea și cristalizarea, ca urmare a dezvoltării organizării sociale a unor drepturi ale omului ce posedă o natură juridică fundamental diferită în comparație cu drepturile primei și celei de-a doua generații de drepturi. Drepturile digitale, formate ca urmare a așa-numitei a patra revoluții industriale, care a schimbat radical natura multor relații sociale, s-ar părea că își pot revendica exact acest statut. Pentru a confirma sau infirma această ipoteză, este necesar să le analizăm geneza, natura lor, pretențiile de consacrare și asigurare, precum și modalitățile disponibile de a le proteja.

Dreptul de a accesa Internetul. Dreptul de a accesa Internetul este unul de bază pe motiv că toate alte drepturi digitale sunt derivate din utilizarea Internetului. Din punct de vedere genetic, dreptul de acces la Internet derivă din două drepturi strâns legate de prima generație - libertatea de

exprimare și dreptul la informație [22, pp. 10-42] și poate fi văzut în general ca un mijloc de realizare a acestora [9, art. 19]. În mai multe instrumente internaționale dedicate asigurării libertății informației, a libertății de exprimare și a libertății de comunicare, a fost subliniată importanța mijloacelor și instrumentelor pentru punerea lor în aplicare și chiar s-au făcut recomandări pentru a recunoaște „dreptul publicului, grupurilor etnice și sociale și indivizilor de a avea acces la sursele de informații și să participe activ la procesul de comunicare” [46, p. 71].

Cu toate acestea, această inițiativă nu a fost dezvoltată [16, pp. 293-300], în special datorită faptului că „și-a asumat obligațiile internaționale de a furniza mijloace de comunicare pentru oameni, inclusiv din țările lumii a treia și care nu aveau nici resurse, nici voință de a le sprijini sau a le subvenționa” [22, p. 19].

Recunoașterea și aplicarea dreptului la informație în toate aspectele sale (libertatea de a căuta, primi, transmite, produce și disemina informații) nu au ajuns niciodată la punctul de a impune statelor obligații pozitive de a oferi oamenilor mijloace de comunicare și transmitere de informații [22, p. 41], adică dreptul la informație a rămas întotdeauna în cadrul primei generații de drepturi.

Dreptul la comunicare, de cele mai dese ori, este privit ca un precursor direct al dreptului de acces la Internet. Însă, potrivit experților, mișcarea de recunoaștere a dreptului la comunicare a eșuat, deoarece susținătorii săi nu au reușit să găsească o modalitate de a transforma libertatea de exprimare într-un drept „pozitiv” care ar impune statelor obligații de „a furniza instrumente ce ar asigura exprimarea publică a opiniilor” [22, p. 19]. Cercetătorii consideră că anume ideea libertății și accesibilității mijloacelor, ce asigură comunicarea în masă și de transfer de informații este „sursa intelectuală” a dreptului de acces la Internet [22,

p. 30], adică ei subliniază apartenența sa la drepturile atât ale primei generații, cât și celei de-a doua generații.

Recunoașterea internațională a dreptului de acces la Internet în doctrina străină este legată de Raportul raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinii și exprimarea lor liberă - Frank La Rue din 16 mai 2011 (A/HRC/17/27), care a fost înaintată Consiliului ONU pentru Drepturile Omului în conformitate cu Rezoluția sa 7/36 din 28 martie 2008, prin care i s-a cerut „să continue în a-și exprima opiniile cu privire la beneficiile și provocările noilor tehnologii ale informației și comunicațiilor, inclusiv Internetul și comunicațiile mobile” (paragraful 4 (f)).

Cu toate acestea, ar fi incorect de afirmat că acest raport este o dovadă a „recunoașterii internaționale clare a drepturilor la Internet” [22, p. 13] că implică necesitatea „recunoașterii accesului la Internet ca drept al omului” [22, p. 12] și că ONU a recunoscut „dreptul de a accesa internetul ca un drept uman inalienabil” [53, p. 44], în primul rând, în legătură cu caracterul pur de recomandare al acestui document și, în al doilea rând, pe baza conținutului său, care folosește un limbaj foarte precaut, care nu oferă motive pentru astfel de concluzii îndrăznețe și chiar moderne. În același timp, acest raport este interesant prin faptul că prezintă și sistematizează diferite aspecte ale asigurării accesului la Internet.

Este foarte indicativ faptul că Internetul este considerat în Raport ca un „mijloc cheie” de realizare a libertății de exprimare, garantat de art. 19 din Declarația Universală a Drepturilor Omului (§. 20), care „a fost elaborată în așa fel încât să cuprindă și să țină seama de evoluțiile tehnologice viitoare”, în legătură cu care „principiile dreptului internațional al drepturilor omului rămân relevante și astăzi și sunt la fel de aplicabile noilor tehnologii de comunicare, cum ar fi Internetul” (§. 21).

În ceea ce privește drepturile primei generații (libertatea conținutului pe Internet), raportul identifică următoarele obligații negative ale statelor: inadmisibilitatea blocării sau filtrării arbitrare a conținutului care face imposibilă primirea și diseminarea informațiilor pe Internet (§§.29-32, 70-71), precum și refuzul accesului la Internet (deconectarea de la Internet), inclusiv în caz de încălcare a drepturilor de proprietate intelectuală (§§. 49-50, 78-79); interzicerea încălcării nejustificate a confidențialității activităților pe Internet (inclusiv controlul corespondenței și a altor mesaje) și incriminarea exprimării legale a opiniilor pe Internet (urmărirea persoanelor care caută, primesc și transmit în mod confidențial informații prin Internet, reținerea acestora, arestul, alte forme de hărțuire și intimidare) - §§. 53-55, 57, 33-37, 72-73.

Printre obligațiile pozitive ale statelor derivate din conținutul Raportului, se pot include: combaterea atacurilor cibernetice, adică asigurarea protecției împotriva intrării neautorizate în conturi și rețele de calculatoare (identificarea vinovaților și aducerea lor în fața justiției, luarea măsurilor preventive) - §§. 51-52, 80-81 63; protecția datelor cu caracter personal (§§. 56, 58, 82-83); reglementarea activităților corporațiilor private - intermediari care asigură comunicarea pe internet (postarea, transmiterea, indexarea conținutului și furnizarea accesului la acesta), inclusiv responsabilitatea acestora pentru postarea conținutului utilizator ilegal (§§. 38-48, 74-77).

Raportul a atras atenția asupra faptului că toate standardele internaționale existente în domeniul asigurării drepturilor omului din prima generație ar trebui să rămână linii directe pentru determinarea admisibilității anumitor restricții privind libertatea de exprimare și libertatea informației pe Internet (§. 23). În primul rând, acestea sunt cerințele pentru legalita-

te (certitudine juridică) și proporționalitate. În Raport a fost reproduse aceste adevăruri, stabilite în practica judiciară internă și internațional (§§. 24-26, 59, 69, 84), și a fost subliniată o anumită specificitate a aplicării lor în raport cu informațiile difuzate pe internet (§. 27).

Este ușor observabil că toate aceste aspecte ale accesului la Internet, de fapt, prezintă în sine asigurarea de garanții legale pentru exercitarea libertății de informare și exprimare pe Internet, dreptul la respectarea vieții private și a altor drepturi ale omului din prima generație. Raportul a subliniat în mod specific faptul că Internetul contribuie la realizarea unei game de drepturi ale omului (§. 22). Ulterior, această idee a fost exprimată într-o cerință generală: toate drepturile pe care le are o persoană într-un mediu offline trebuie protejate și într-un mediu online [36, p. 1; 37, p.3; 2].

Acesta este și punctul de plecare pentru sistemul european de protecție a drepturilor omului. Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre privind libertatea Internetului din 13 aprilie 2016 Rec (2016) 5 [33] notează că Convenția privind drepturile omului și libertățile fundamentale funcționează atât offline, cât și online, iar statelor membre ale Consiliului Europei li se încredințează obligații negative și pozitive de a respecta, proteja și a promova drepturile omului și libertățile fundamentale pe Internet (pct. 1).

Prin libertatea Internetului, Recomandarea se referă la implementarea pe Internet a drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în conformitate cu Convenția și Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice. Statele membre ale Consiliului Europei ar trebui să se asigure că prevederile Convenției și alte standarde ale drepturilor omului ale Consiliului Europei sunt puse în aplicare pe Internet (pct. 2).

De fapt, această recomandare conține indicatori care ar trebui utilizați pentru a

evalua implementarea pe Internet și în legătură cu Internet a libertății de exprimare, libertatea de întrunire și asociere, dreptul la respectarea vieții private și dreptul la remedii efective garantate prin Convenție. Aceste deziderate sunt apărute și implementate și în practica Curții Europene a Drepturilor Omului [11; 12; 20, pp. 71-93].

Totodată, în Raportul raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare, Frank La Rue, din 16 mai 2011, este evidențiat rolul deosebit al Internetului (în comparație cu alte mijloace de comunicare), care fiind un mijloc interactiv, schimbă cardinal procesele de producție și schimb de informații, implicând în proces mase imense de oameni (§. 19), asigurând transparența administrației și participării cetățenilor la crearea unei societăți democratice (§. 2). Internetul nu numai că extinde semnificativ oportunitățile pentru exprimarea liberă a opiniilor, dar servește ca un „catalizator” al altor drepturi ale omului, promovează dezvoltarea economică, socială și politică, precum și dezvoltarea umanității în ansamblu (§. 67).

În acest sens, Raportul a recomandat statelor să adopte strategii concrete și eficiente pentru a furniza infrastructura necesară accesului la Internet, pentru a permite tuturor categoriilor sociale să îl utilizeze în mod activ și ieftin (§§. 66, 85). În acest scop, țările dezvoltate ar trebui să faciliteze transferul de tehnologii respective către țările în curs de dezvoltare (§. 86). O atenție deosebită ar trebui acordată asigurării accesului la Internet pentru persoanele cu dezabilități, reprezentanții minorităților lingvistice și a altor minorități (§§. 61, 87). Statele sunt încurajate să includă formarea pe Internet în programa școlară și să dezvolte programe educaționale similare în afara școlii (§. 88). Orientarea statelor spre îndeplinirea acestor obligații ar permite să vorbim despre accesul la Internet ca un drept al omului

de a doua generație. Cu toate acestea, ele sunt formulate într-un mod foarte general și destul de vag pentru a declara fără echivoc recunoașterea juridică internațională a unui astfel de drept.

În special, raportul a menționat că este imposibil să se asigure imediat acces universal și omniprezent la Internet (§. 66).

În rapoartele ulterioare ale Raportorului special în ceea ce privește promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare, aceste abordări pentru asigurarea libertății de acces la Internet au fost confirmate și dezvoltate [28, 29, 30, 31, 32, 13].

Unele elemente de securizare a accesului la Internet ca drept de a doua generație pot fi găsite în Rezoluția adoptată de Adunarea Generală a ONU din 25 septembrie 2015 nr. A/RES/70/1 „Transformarea lumii noastre: Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă” [35], în care obiectivul de dezvoltare durabilă nr.9 „Edificarea unei infrastructuri durabile, promovarea industrializării și inovării incluzive și durabile”, în special, propune „extinderea semnificativă a accesului la tehnologiile informației și comunicațiilor și depunerea eforturilor de a oferi acces universal și accesibil la Internet pentru țările mai puțin dezvoltate până în anul 2020” (§. 9 c).

Adevărul este că dreptul la acces la Internet nu a fost recunoscut fără echivoc la nivel național. Exemple de astfel de recunoaștere citate în instrumentele internaționale (§. 65 din Raportul Raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare Frank La Rue din 16 mai 2011) și lucrările doctrinare [52, p. 81; 26, pp. 130-131], în primul rând, sunt foarte puține și în al doilea rând, interpretarea lor nu este întotdeauna univocă. Să examinăm unele dintre ele, relevante cercetării noastre.

Constituția Greciei (în redacția din 27 mai 2008) [42] prevede că toate persoa-

nele au dreptul de a participa la societatea informațională. Iar facilitarea accesului la informațiile transmise în formă electronică, precum și producerea, schimbul și distribuția acestora este recunoscută ca o datorie a statului, care este pusă în aplicare cu respectarea garanțiilor drepturilor la inviolabilitatea domiciliului, corespondenței, respectului pentru viața privată și cea de familie și protecția datelor cu caracter personal (p. 2, art. 5 A). Evident, această formulare nu implică fără echivoc dreptul de a accesa Internetul în contextul nici primei și nici celei de-a doua generații.

Constituția Nepalului din 2015 [21] în art. 19 consacră dreptul la comunicare, al cărui conținut se reduce la interdicții (desigur, cu o serie de rezerve și restricții permise): cenzură preliminară a informațiilor diseminate în diferite moduri - în tipar, prin radiodifuziune și televiziune etc., inclusiv publicații electronice (partea 1); închiderea, arestul sau anularea înregistrării oricărui suport media, inclusiv digital și electronic (partea 2); închiderea oricărui mijloc de comunicare, inclusiv presa, electronica și telefonica (partea 3). Cu alte cuvinte, vorbim aici mai mult despre restricții decât despre garanții.

Consiliul constituțional francez, printr-o decizie din 10 iunie 2009 [8], a menționat că Declarația drepturilor omului și cetățeanului din 1789 proclamă fluxul liber de idei și opinii drept unul dintre cele mai valoroase drepturi ale omului; aceasta înseamnă că fiecare cetățean poate vorbi, scrie și publica în mod liber, purtând responsabilitatea doar pentru abuzul acestei libertăți în cazurile prevăzute de lege; la etapa actuală de dezvoltare a mijloacelor de comunicare și luând în considerare dezvoltarea generală a serviciilor publice de comunicare online și importanța acestora pentru participarea la procesele democratice și exprimarea ideilor și opiniilor, acest drept presupune libertatea de acces la astfel de servicii (pct. 12).

Consiliul constituțional a luat această

decizie în timp ce examina un proiect de lege care prevedea posibilitatea suspendării accesului la Internet al persoanelor care încalcă în mod repetat drepturile de proprietate intelectuală prin distribuirea de copii ilegale ale obiectelor protejate prin drepturi de autor pe Internet. Astfel, de fapt, Consiliul constituțional a recunoscut accesul la Internet ca una dintre modalitățile necesare pentru a realiza libertatea de exprimare în condiții moderne (și anume în contextul drepturilor de primă generație - interzicerea privării nejustificate a accesului la Internet).

Anumite elemente de recunoaștere a accesului la Internet ca drept de a doua generație sunt stabilite în Legea estonă privind informațiile publice din 15 noiembrie 2000 [27]. Paragraful 33 „Accesul la rețeaua de transmitere a datelor” prevede că tuturor persoanelor ar trebui să li se ofere posibilitatea de a avea acces liber la informații publice prin Internet în bibliotecile publice, în conformitate cu procedura prevăzută în Legea bibliotecilor publice. Cu toate acestea, este indicativ faptul că această prevedere este inclusă în legea informațiilor și are un caracter limitat - nu este o obligație de a oferi acces la Internet în general, ci doar anumite garanții ale posibilității de a obține informații publice folosind Internetul.

Per ansamblu, nu există încă motive pentru a vorbi despre o tendință de recunoaștere constituțională a accesului la Internet ca drept independent al omului, mai degrabă decât o „anexă” la dreptul la informație.

Astfel, dreptul de acces la Internet este consacrat doar în Constituția portugheză (în redacția din 2008) [6]. Capitolul 6, art. 35 „Utilizarea tehnologiilor informaționale” stipulează că „tuturor li se garantează accesul liber la rețelele publice de informații”. În același timp, Constituția separat garantează libertatea de exprimare și libertatea informației, precum și libertatea presei și a altor mijloace de informare mass media

(art. 37-39). În majoritatea celor mai recente acte și decizii constituționale ale organelor de control constituțional, accesul la Internet este considerat tocmai ca un element al libertății de exprimare și libertății informației, o condiție necesară pentru punerea lor în aplicare (precum și a altor drepturi ale omului).

Justificarea dreptului de acces la Internet rămâne o problemă controversată și la nivel doctrinar. Cercetătorii observă că accesul la Internet nu poate fi privit ca un drept natural universal care aparține tuturor oamenilor datorită naturii lor. Natura umană nu implică accesul la Internet, oamenii au trăit fără el de secole fără a le afecta natura și, eventual, se vor lipsi de el în viitor în eventualitatea în care vor apărea noi tehnologii mai eficiente pentru a înlocui Internetul [44, pp. 6-8].

Cu toate acestea, alți cercetători nu cred că această analogie este corectă: „Posibilitățile oferite de Internet îl fac nu doar un instrument. Este un sistem fundamental care servește ca drum pentru călătoriile noastre, mai degrabă decât ca un cal pe care călătorim [40]. În acest context, dreptul de acces la Internet poate fi asemănat atât cu libertatea de circulație (prima generație), cât și cu obligația statului de a crea și menține o infrastructură adecvată (a doua generație).

Dreptul de a accesa Internetul în forma sa cea mai generală poate fi definit drept dreptul de a se conecta liber la Internet [22, p. 15] și de a desfășura diverse activități în cadrul acestuia. Acesta cuprinde un conținut care, prin natura sa juridică, se referă atât la prima, cât și la a doua generație a drepturilor omului. Revendicările în temeiul drepturilor primei generații sunt reduse la libertatea fără orice fel de imixtiune din partea statului și a persoanelor private cu referire la accesul la Internet în general și la orice resurse de Internet și utilizarea acestora (primirea și diseminarea informațiilor,

stabilirea și menținerea comunicării etc.).

Aceste acțiuni pot fi considerate ca fiind una dintre noile manifestări ale libertății individuale - libertatea de acces la mediul virtual (spațiul digital) și activitatea în acesta. În același timp, așa cum s-a menționat deja, libertatea de funcționare în spațiul Internet nu este un nou drept uman independent, ci reprezintă punerea în aplicare a drepturilor tradiționale în condiții noi (virtuale, digitale). Din punct de vedere legal, reglementarea și protecția acestora nu conține nimic nou, cu excepția („doar”) a necesității de a lua în considerare limitările tehnologice impuse de mediul digital.

În calitate de un drept absolut nou poate fi considerat doar dreptul la accesul la Internet. Ca un drept de primă generație, el implică obligații negative ale statului de a nu interzice sau restricționa accesul la Internet (sau la resurse individuale de internet) și obligațiile sale pozitive de a stabili reglementări legale privind accesului la Internet, inclusiv restricțiile admisibile, și de a oferi protecție împotriva restricțiilor ilegale, inclusiv din partea persoanelor fizice.

Îndrăznim să afirmăm că, considerarea accesului la Internet ca un drept independent al omului sau catalogarea lui drept un aspect și o condiție pentru realizarea altor drepturi, în primul rând fiind vorba de libertatea de exprimare și libertatea informației, libertatea de întrunire și asociere, nu este atât de principial, într-o abordare mai fundamentală. Acest lucru este analog cu dezbaterile despre dacă libertatea mass-media este un drept autonom sau un element al libertății de exprimare și libertății informației. În termeni practici, înțelegerea fenomenului libertății de acces la Internet ca un aspect al libertății de exprimare și a libertății de informații (sau a altor drepturi ale omului) este mai oportună, deoarece în acest caz este mai evidentă oportunitatea de a extrapola asupra acestor raporturi juridice practicile și doctrina în abordările

existente, cristalizate de decenii [7; 47] sau necesitatea de a le supune unor modificări [15, pp. 94-117].

Ținem să menționăm că unul din adepții de vază ai principiului includerii dreptului la accesul la Internet în sistemul vechilor concepții de drept, cu dezvoltarea ulterioară a teoriilor ce ar arăta specificul utilizării Internetului ca un drept fundamental, a fost cunoscutul judecător al Curții Supreme din SUA - Antonin Scalia, care a insistat în repetate rânduri asupra utilizării categoriilor juridice tradiționale atunci când apar litigii sau nevoia de control de constituționalitate a cazurilor legate de noile tehnologii.

Cu referire la abordarea doctrinară privind necesitatea de a supune unor modificări-limitări dreptul de acces la Internet, de cele mai dese ori, se observă necesitatea unei anumite ajustări a testului tradițional de proporționalitate utilizat pentru a determina admisibilitatea restricțiilor privind drepturile omului în soluționarea cauzelor legate de Internet.

Considerăm că, recunoașterea dreptului de acces la Internet în calitatea de drept de a doua generație va permite ca de acest drept să beneficieze un număr mult mai mare de persoane. Cu toate că și această abordare nu este lipsită de vicii teoretico-practice. Spre exemplu, putem identifica anumite probleme în aplicarea respectivului drept, având în vedere faptul că accesul la Internet, de regulă, este asigurat de persoane de drept privat (companii), desigur, contracost, deoarece pentru ei activitatea corespunzătoare este comercială. Aceste probleme sunt în general depășibile. În primul rând, asigurarea capacităților tehnice și financiare de acces la Internet nu poate fi necondiționată, ca și de fapt, orice serviciu social. Accesul gratuit la Internet va fi oferit persoanelor care nu pot să și-l asigure pe cont propriu (din cauza condițiunii materiale precare), în anumite limite (viteză, perioadă de utilizare etc.).

Cea mai evidentă modalitate (prin analogie cu alte servicii sociale) de a oferi acces la Internet este de a oferi subvenții pentru plata serviciilor furnizorilor de Internet sau de a organiza puncte publice de acces gratuit la Internet. O combinație a acestor metode este posibilă și chiar de dorit. În ceea ce privește furnizarea de echipamente necesare accesului la Internet (computere etc.), atunci, dacă facem o analogie cu dispozitivele tehnice care permit utilizarea mijloacelor de informare (televizoare, aparate de radio), este evident că atare pretenții nu pot fi satisfăcute de stat. Cu toate acestea, luând în considerare importanța crescândă a Internetului pentru realizarea unei game întregi de drepturi ale omului (și nu doar dreptul de a accesa informații), poate apărea și opțiunea de furnizare a unui atare echipament de către stat sau eventual subvenționarea lui.

În al doilea rând, crearea infrastructurii tehnice necesare accesului la Internet este asigurată de stabilirea la nivel de stat a cerințelor adecvate pentru construcția și exploatarea clădirilor, liniilor de comunicație etc. (aici am putea admite o anumită analogie cu crearea unui mediu accesibil pentru persoanele cu dezabilități). Dreptul de a accesa Internetul în contextul celei de-a doua generații de drepturi presupune și un oarecare sprijin pentru persoanele în etate sau cele cu dezabilități. Statele au o bogată experiență în organizarea unor astfel de programe și campanii educaționale, începând cu lupta împotriva analfabetismului în sensul său tradițional, dar și cel digital.

În literatura de specialitate, se menționează pe bună dreptate că „în cazul atribuirii dreptului de acces la Internet la categoria drepturilor fundamentale (adică, drepturile de a doua generație), datoria statului de a-l asigura dobândește caracteristici tehnice - punct de acces, viteză etc.” [52, p. 82]. Cu toate acestea, în acest caz, serviciul public de Internet va fi inevitabil limitat (în

ceea ce privește viteza, tipul de conținut - textul este mult mai ieftin decât videoclipul etc.), astfel încât costurile furnizării acestuia să nu devină excesiv de împovărătoare [3, p. 87]. În fine, recunoașterea dreptului de acces la Internet ca drept de a doua generație nu ar trebui să ducă la naționalizarea acestuia, pe motiv că în acest caz restricțiile privind libertatea de acces la Internet devin inevitabile.

Desigur, Internetul nu poate fi redus pur și simplu la un nou mijloc tehnic prin care se efectuează căutarea și transmiterea informațiilor. Rolul său în relațiile sociale și gradul de influență asupra acestora este mult mai semnificativ. Pe de o parte, Internetul și tehnologiile conexe au un potențial „nelimitat” pentru dezvoltarea de noi forme de individualism, autodeterminare și progres social; pe de altă parte, poate stimula apariția de noi tehnologii de control, cenzură și supraveghere care amenință libertatea și confidențialitatea [39, p. xi]. Tocmai din aceste considerente, a fost lansată afirmația precum că Internetul prezintă atât o mare libertate, cât și o mare amenințare pentru această libertate [22, p. 11].

De menționat că, la etapa inițială de apariție a Internetului, atât doctrinarii, cât și practicienii în domeniul dreptului cibernetic au susținut libertatea necondiționată a Internetului și au respins orice formă legală sau tehnologică de control asupra acestuia. În abordările sale dâșii plecau de la faptul că spațiul cibernetic nu este la îndemâna și controlul guvernelor și al industriei tradiționale [1, p. 28], respectiv, legea tradițională nu i se aplică, iar lumea virtuală poate fi supusă doar unei auto reglementări descentralizate [17, pp. 1015-1055; 18, pp. 1367, 1387-1391; 23, pp. 413, 419] și impactului dispozitivelor tehnologice [34, pp. 553, 555]. Cu toate acestea, oportunitățile și amenințările inerente tehnologiei Internet au forțat reconsiderarea acestor abordări. Recunoașterea accesului

la Internet ca drept al omului și necesitatea de a asigura online toate drepturile tradiționale fundamentale ale omului stau la baza reglementărilor legale a raporturilor juridice în spațiul digital.

Argumentarea accesului la Internet în calitate de un drept independent din categoria drepturilor omului se bazează pe recunoașterea Internetului ca un bun special, extrem de valoros pentru omenire și pentru fiecare individ în parte. O astfel de importanță deosebită a accesului la Internet, care în condițiile moderne este o condiție necesară pentru realizarea tuturor celorlalte drepturi ale omului, poate fi acceptată ca argument în favoarea recunoașterii acestuia ca drept independent, dar fără ai atribui o natură juridică specifică.

O atare „importanță deosebită” pentru realizarea altor drepturi ale omului a fost constatată și în privința altor drepturi, în speță fiind vorba de drept la informație⁹⁶, dreptul la viață⁹⁷ etc. Spre exemplu, Adunarea Generală a ONU, încă în anul 1946 a declarat că libertatea informației este un drept fundamental al omului, piatra de temelie care stă la baza tuturor libertăților recunoscute de Națiunile Unite [45]. Iar Curtea Europeană a Drepturilor Omului recunoaște prioritatea art. 2 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale ca una dintre cele mai importante dispoziții ale convenției, întrucât aceasta protejează dreptul la viață, fără de care este imposibilă beneficierea de oricare alte drepturi sau libertăți specificate în textul Convenției [10].

Problematika terminologică, abordată în textul lucrării, asociată cu utilizarea conceptului de „drepturi digitale” în diferite sensuri care i-au fost acordate în cadrul teoriei generale a drepturilor omului și în legislația internațională, se propune a fi rezolvată de către autorul Talapina E.P. prin introducerea unui nou termen „drepturi binare”. Prin această novelă se încearcă desemnarea te-

oretică generală (de drept public) a drepturilor digitale. Acest termen i se pare destul de potrivit, deoarece subliniază legătura drepturilor corespunzătoare cu transmiterea digitală a informațiilor (binare), precum și prin jocul de cuvinte, accentuează natura lor duală - posibilitatea implementării atât online, cât și offline [54, p. 134].

Cu toate acestea, cu o astfel de interpretare, pe de o parte, dreptul de acces la Internet nu pot fi considerat binar, deoarece este imposibil să îl implementezi offline. Pe de altă parte, o gamă destul de largă de drepturi ale omului poate fi atribuită drepturilor binare, care, în anumite circumstanțe pot fi realizate online. Împreună cu dreptul de acces la Internet (înțeles ca un drept de primă generație și care reprezintă libertatea de exprimare și libertatea de informații online), dreptul la protecția datelor cu caracter personal și dreptul la „uitare digitală” (transpuse-transferate în online ca parte componentă a respectării vieții private), Talapina E.P. menționează dreptul la un nume de domeniu, dreptul de a furniza servicii prin Internet, dreptul de a utiliza instrumente digitale (publicitate, criptografie, contracte electronice), precum și dreptul la identitate digitală ca versiune pe Internet a dreptului la protecția reputației [54, pp. 130-133].

Această listă poate fi extinsă în continuare. Libertatea de întrunire și libertatea de asociere online se transformă în libertatea de a crea și de a opera rețele sociale, de a organiza forumuri de internet etc. Foarte curând, în termeni practici, se va pune problema în ce măsură și cum se aplică garanțiile dezvoltate ale acestor drepturi pentru comunitățile online.

În această ordine de idei, menționăm Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei către statele membre privind libertatea Internetului din 13 aprilie 2016 Rec (2016) 5, care prevede că oamenii pot folosi în mod liber platforme de internet, cum ar fi rețelele sociale și alte

tehnologii ale informației și comunicațiilor, în scopul de a se uni între ei și de a crea asociații, de a stabili obiectivele unor astfel de asociații, de a crea sindicate și de a desfășura activități în limitele stabilite de legi care sunt conforme cu standardele internaționale (pct. 3.1). Asociațiile sunt libere să utilizeze Internetul pentru a-și exercita dreptul la libertatea de exprimare și participarea la dezbaterile politice și publice (pct. 3.2). Oamenii sunt liberi să utilizeze platforme de internet, cum ar fi rețelele sociale și alte tehnologii de informare și comunicare pentru a organiza adunări pașnice (pct. 3.3).

Măsurile luate de state care vizează blocarea sau restricționarea funcționării platformelor de internet trebuie să respecte art. 11 din Convenția pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale și cerințele elaborate de Curtea Europeană în procesul de aplicare a acesteia în legătură cu adunările și asociațiile offline (pct. 3.4-3.5) [33].

Dreptul la integritatea fizică și psihică și la respectarea demnității umane include protecția împotriva agresiunii online (cyberbullying – buling-ul cibernetic). Munca la distanță se dezvoltă din ce în ce mai mult (în special în perioada pandemică), atunci când performanța funcției de muncă și interacțiunea dintre angajator și angajat se desfășoară utilizând rețele de telecomunicații de informații publice, inclusiv Internetul și, prin urmare, toate drepturile muncii sunt exercitate online.

Implementarea sistemelor de e-guvernare, e-justiție, e-alegeri, capacitatea de a primi online o serie de servicii guvernamentale etc. face destul de complex și interdependent procesul de exercitare a mai multor drepturi, care are loc atât offline, cât și online. Nu este o coincidență, așa cum a fost menționat deja, că marea majoritate a actelor internaționale stipulează expres că aceleași drepturi pe care oamenii le au în

viața reală ar trebui protejate și în mediul virtual. Cu toate acestea, atunci când sunt transferate online, diferite drepturi ale omului își păstrează natura juridică inițială.

Proliferarea constantă a drepturilor omului este o consecință inevitabilă și necesară a dezvoltării sociale. Dar dorința de a argumenta apariția noilor lor categorii nu contribuie la consolidarea protecției drepturilor omului, ci mai degrabă distrage atenția de la problemele reale asociate cu punerea lor în aplicare [24, pp. 52-53]. Tocmai înțelegerea clară a naturii juridice a noilor drepturi ale omului ca drepturile primei sau celei de-a doua generații determină natura obligațiilor care asigură punerea în aplicare a acestora, restricțiile necesare și admisibile, remedii adecvate de apărare.

În acest sens este destul de relevantă critica abandonării de către Germania a procedurilor judiciare clasice pentru soluționarea disputelor privind eliminarea sau blocarea postărilor dubioase (presupuse contrare anumitor dispoziții ale Codului penal) postate pe rețelele de socializare. Stabilirea unei proceduri simplificate pentru acest gen de litigii (în comparație cu adoptarea deciziilor de oprire a difuzării mesajelor publicate în mass-media) este justificată de complexitatea excesivă a procedurilor judiciare, care se dovedesc a fi prea costisitoare pentru mesajele de pe rețelele sociale, datorită volumului lor uriaș.

Cu toate acestea, acest lucru duce la o încălcare a principiilor egalității și concurenței în cadrul procesului de judecată, slăbește garanțiile legale pentru rețelele sociale și pentru utilizatorii acestora, ceea ce permite puterii executive să supună rețelele sociale „presiunii puternice”, obligându-i să șteargă postările [51, pp. 42-43]. Drept urmare, savantul rus Румянцев А. evidențiază unele probleme de aplicare a legislației germane, ajungându-se la concluzia că „legea germană privind rețelele sociale nu este un exemplu de act norma-

tiv bine gândit bazat pe principii și abordări general recunoscute într-un sistem de drept”, iar „soluțiile sale inovatoare sunt mai mult decât discutabile” [51, p. 49].

Digitalizarea vieții sociale nu duce la apariția de noi drepturi ale omului de natură juridică fundamental diferită. Ea „pur și simplu” actualizează sau nivelează anumite aspecte ale drepturilor recunoscute de mult timp, le transferă exercițiul în „câmpul digital” (digital field) [4, p. 228], creează noi oportunități pentru implementarea lor și le generează noi amenințări. Aceste oportunități și amenințări sunt de natură tehnică, iar reglementarea legală a relațiilor relevante ar trebui să fie în concordanță cu tehnologiile digitale, să țină seama de capacitățile acestora și de limitările rezultate. Căutarea unor soluții juridice adecvate în fața acestor constrângeri tehnologice este una dintre sarcinile principale de asigurare a drepturilor omului în era digitalizării.

O explicație aparte o necesită afirmația precum că exercițiul digital al drepturilor omului generează anumite amenințări. Cercetările doctrinare relevă că, de exemplu, Curtea Europeană a Drepturilor Omului în practica sa reiese mai degrabă din faptul că Internetul creează noi amenințări la adresa drepturilor omului, iar Curtea Supremă a SUA - din faptul că Internetul deschide noi oportunități pentru punerea lor în aplicare [25, pp. 239-244, 249-250].

În ce ne privește, suntem adepții unei opinii intermediare, care înglobează în sine atât amenințările Internetului, cât și imensele oportunități ce le creează. Este o viziune pentru sec. XXI și care marchează progresul socio-uman.

Cu referire la amenințările de natură tehnică a exercitării dreptului la acces liber la Internet, literatura de specialitate a lansat și terminologie specifică. În acest context se discută despre digitalizarea drepturilor omului (digitalization of human rights) și

digitalizarea activității de asigurare a lor (digitalization of human rights work) [41].

Examinând motivele argumentările hotărârilor judecătorești în cauzele legate de Internet, ajungem la concluzia că judecătorii folosesc categorii juridice tradiționale sau încearcă să transpună vechile categorii într-un limbaj nou [38, pp. 3-25]. De fapt, adevărata provocare apare atunci când judecătorii (sau legiuitorii) se confruntă cu consecințe sociale și economice neașteptate, neplăcute sau controversate ale noilor tehnologii.

TENDINȚE NOUATOARE ÎN ȘTIINȚA DREPTURILOR OMULUI LA INTERNET.

Analiza abordărilor doctrinare și normative cu privire la reglementarea legală a drepturilor omului în Internet în Republica Moldova și în țările străine, inclusiv practica judiciară a statelor dezvoltate, ne permite să formulăm următoarele tendințe noi.

În cele din urmă, digitalizarea datorită trans-teritorialității și trans-naționalității spațiului virtual determină fortificarea rolului reglementărilor internaționale ale drepturilor omului, a standardelor internaționale și a instrumentelor de protecție a acestora, ceea ce duce inevitabil la universalizarea

drepturilor omului, la nivelarea diferențelor naționale în asigurarea lor.

În majoritatea țărilor, sfera reglementării existenței digitale a unui individ și în speță accesul la Internet se află în afara zonei de interes a legiuitorului, în timp ce un număr tot mai mare de oameni sunt interesați de una sau alta componentă a drepturilor digitale și a apărării drepturilor și libertăților sale în Internet.

Legislația Republicii Moldova nu conține reguli speciale care reglementează drepturile omului pe Internet și în speță nu se operează cu sintagmele drepturi offline vs. drepturi online. Prin urmare, în cazul unor litigii, regulile generale adoptate fără a lua în considerare digitalizarea pot genera conflicte interminabile și lipsă de echitate, dar și stagnare în fața progresului.

Analiza cadrului normativ relevant al Republicii Moldova ne permite să afirmăm că, până când nu vor fi consacrate drepturile și libertățile fundamentale ale omului în sfera digitală și alte lucruri virtuale, până când legiuitorul nu va specifica conținutul acestor drepturi, nu le va interpreta, este practic imposibil să avem o reglementare a spațiului digital și o apărare eficientă a drepturilor omului în sfera online.

BIBLIOGRAFIE

1. A Declaration of the Independence of Cyberspace // *Crypto Anarchy, Cyberstates, and Pirate Utopias* / Ed. by P. Ludlow. 2001. p.28.
2. Adunarea Generală ONU. Consiliul pentru Drepturile Omului. Promovarea, protecția și implementarea drepturilor omului pe internet. 27 iunie 2016 (A / HRC / 32 / L.20) - punctul 1. Națiunile Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/HRC/32/L.20> (accesat la 03.07.2021).
3. Cerf V.G. Emergent Properties, Human Rights, and the Internet // *IEEE Internet Computing*, 2012, Vol. 16, Iss. 2, p.87.
4. Coccoli J. The Challenges of New Technologies in the Implementation of Human Rights: An Analysis of Some Critical Issues in the Digital Era // *Peace Human Rights Governance*, 2017, Vol. 1, Iss. 2, p.226.
5. Connors L. Freedom to Connect // *Wired Magazine*, 1997. August. pp. 106–107.
6. Constitution of the Portuguese Republic // DRE. <https://dre.pt/constitutionof-the-portuguese-republic> (accesat la 29.07.2021).

7. Curtea Supremă a Statelor Unite: *City of Ontario, Cal.v. Quon*. 130 S Ct 2619 (2010) 560 US 746 // LEAGLE. <https://www.leagle.com/decision/insco20100617c51> (accesat la 27.07.2021).
8. Decision nr 2009-580 DC du 10 juin 2009 // Conseil constitutionnel. <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2009/2009580DC.htm> (accesat la 30.07.2021).
9. Declarația Universală a Drepturilor Omului.
10. ECtHR. *Pretty v. the United Kingdom*. Application no. 2346/02. Judgment of 29 April 2002, Para. 37, Series A. No. 116, Para. 48.
11. ECtHR. Research Division. Internet: Case-law of the European Court of Human Rights. 2011, 2015 (update). https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_internet_ENG.pdf (accesat la 07.07.2021).
12. ECtHR. Press Unit. Access to Internet and Freedom to Receive and Impart Information and Ideas. June 2019. https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Access_Internet_ENG.pdf (accesat la 07.07.2021).
13. Filarea și drepturile omului. Raportul Raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare din 28 mai 2019 (A/HRC/41/35) // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/HRC/41/35> (accesat la 15.07.2021).
14. Fisher D. The Right to Communicate: A Status Report. UNESCO Reports and Papers on Mass Communication No. 94, Paris, 1982.
15. Fontanelli F. The Court of Justice of the European Union and the Illusion of Balancing in Internet-Related Disputes // *The Internet and Constitutional Law. The Protection of Fundamental Rights and Constitutional Adjudication in Europe* / Ed. by O. Pollicino, G. Romeo. London; New York, 2016. pp. 94–117.
16. Hamelink C. J. The Politics of World Communications: A Human Rights Perspective. London, 1994, pp. 293–300.
17. Hardy I. T. The Proper Legal Regime for „Cyberspace” // *University of Pittsburgh Law Review*, 1994, Vol. 55, pp.1015–1055.
18. Johnson D. R., Post D. G. Law and Borders — The Rise of Law in Cyberspace // *Stanford Law Review*, 1996, Vol. 48, No. 5, pp.1367, 1387–1391.
19. Macklem P. Human Rights in International Law: Three Generations or One? // *London Review of International Law*, 2015, Vol. 3, Iss. 1, p. 62.
20. Mir J. B., Bassini M. Freedom of Expression in the Internet: Main Trends of the Case Law of the European Court of Human Rights // *The Internet and Constitutional Law. The Protection of Fundamental Rights and Constitutional Adjudication in Europe* / Ed. by O. Pollicino, G. Romeo. London; New York, 2016. pp.71–93.
21. Nepal's Constitution of 2015. https://www.constituteproject.org/constitution/Nepal_2015.pdf (accesat la 22.07.2021).
22. Penney J.W. Internet Access Rights: A Brief History and Intellectual Origins // *William Mitchell Law Review*, 2011, Vol. 38, Iss. 1, pp.10–42.
23. Perritt H. H. Cyberspace Self-Government: Town Hall Democracy or Rediscovered Royalism? // *Berkeley Technology Law Journal*, 1997, Vol. 12, Iss. 2, pp.413, 419.
24. Pocar F. Some Thoughts on the Universal Declaration of Human Rights and the „Generations” of Human Rights // *International Human Rights Review*, 2015, Vol. 10, p. 45.
25. Pollicino O., Romeo G. Concluding Remarks: Internet Law, Protection of Fundamental Rights and the Role of Constitutional Adjudication // *The Internet and Constitutional*

Law. The Protection of Fundamental Rights and Constitutional Adjudication in Europe / Ed. by O. Pollicino, G. Romeo. London; New York, 2016, pp.239–244, 249–250.

26. Proceedings of the Institute of State and Law of the RAS. 2019. T. 14. № 3. pp.130–131.

27. Public Information Act // Riigi Teataja. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/Riigikoгу/act/518012016001/consolide> (accesat la 16.07.2021).

28. Raportul Raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea convingerilor, de opinie, și exprimarea lor liberă din 4 septembrie 2013 (A/68/362) // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/68/362> (accesat la 08.07.2021).

29. Raportul Raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare din 8 septembrie 2015 (A/70/361) // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/70/361> (accesat la 08.07.2021).

30. Raportul Raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare din 6 septembrie 2016 (A/71/373) // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/71/373> (accesat la 08.07.2021).

31. Raportul Raportorului special privind promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare din 30 martie 2017 (A/HRC/35/22) // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/HRC/35/22> (accesat la 08.07.2021).

32. Raportul Raportorului special pentru promovarea și protecția dreptului la libertatea de opinie și de exprimare din 28 august 2018 (A/73/348) // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/ru/A/73/348> (accesat la 08.07.2021).

33. Recommendation CM/Rec(2016)5 of the Committee of Ministers to Member States on Internet Freedom. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April 2016 at the 1253rd Meeting of the Ministers' Deputies.

34. Reidenberg J. R. Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules through Technology // Texas Law Review, 1998, Vol. 76, No. 3, pp. 553, 555.

35. Rezoluția adoptată de Adunarea Generală a ONU din 25 septembrie 2015 nr.A/RES/70/1 „Transformarea lumii noastre: Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă <https://undocs.org/ru/A/RES/70/1> (accesat la 13.07.2021).

36. Rezoluția adoptată de Consiliul pentru Drepturile Omului la 16 iulie 2012, nr. 20/8 „Promovarea, protecția și realizarea drepturilor omului pe internet” (A / HRC / RES / 20/8) - p. 1 // Organizația Națiunilor Unite. Adunare Generală. <https://undocs.org/A/HRC/RES/20/8> (accesat la 11.07.2021).

37. Rezoluția adoptată de Consiliul pentru Drepturile Omului la 1 aprilie 2015, nr. 28/16 „Dreptul la viața privată în era digitală” (A / HRC / RES / 28/16) - p. 3 // Națiunile Unite. Adunare Generală.

38. Sajo A., Ryan C. Judicial Reasoning and New Technologies: Framing, Newness, Fundamental Rights and the Internet // The Internet and Constitutional Law. The Protection of Fundamental Rights and Constitutional Adjudication in Europe / Ed. By O. Pollicino, G. Romeo, p. 3–25.

39. Shapiro A. L. The Control Revolution: How the Internet Is Putting Individuals in Charge and Changing the World We Know. New York, 1999, P. xi.

40. Sniadecki T. D. A Road Compared to a Horse: An Examination of Internet Access as a Human Right // Grand Valley State University. Honors Projects. 2014. <http://scholarworks.gvsu.edu/honorsprojects/283> (accesat la 28.07.2021).

41. Soh C., Connolly D., Nam S. Time for a Fourth Generation of Human Rights? // UNRISD.

United Nations Research Institute for Social Development. <http://www.unrisd.org/TechAndHumanRights-Soh-et-al> (accesat la 26.07.2021).

42. The Constitution of Greece. As revised by the parliamentary resolution of May 27th 2008 of the VIIIth Revisionary Parliament. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf> (accesat la 24.07.2021).

43. The Right to Communicate: A New Human Rights / Ed. by D. Fisher, L. S. Harms L. S., Dublin, 1983.

44. Tomalty J. Is There a Human Right to Internet Access? // Philosophy Now. 2017, Vol. 118, pp. 6–8.

45. UN General Assembly. Calling of an International Conference on Freedom of Information. 14 December 1946. A/RES/59 // refworld. <https://www.refworld.org/docid/3b00f0975f.html> (accesat la 01.08.2021).

46. UNESCO: Records of the General Conference Twenty-first Session. Belgrade, 23 September to 28 October 1980, Vol. 1: Resolutions. Programme for 1981–1983 (4/19), p. 71. <http://ulis2.unesco.org/images/0011/001140/114029EO.pdf> (accesat la 21.07.2021).

47. United States v. Jones. 132 S. Ct. 945 (2012). <https://stanford.edu/~jmayer/law696/week8/United%20States%20v.%20Jones.pdf> (accesat la 20.07.2021).

48. Vasak K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: The Sustained Efforts to Give Force of the Universal Declaration of Human Rights // UNESCO Courier, 1977, No. 11, pp. 28–29, 32.

49. Vasak K. Pour une troisieme generation des droits de l'home // Studies and Essays on International Humanitarian Law and Red Cross Principles in Honour of Jean Pictet / Ed. by C. Swinarski, 1984, p. 837, 839.

50. Whelan D. J. Indivisible Human Rights: A History. Philadelphia, 2010, p. 211.

51. Румянцев А. Немецкий закон о социальных сетях: нормативное закрепление технологического отставания // Сравнительное конституционное обозрение, 2019, № 3, с. 42–43).

52. Талапина Э. Право на информацию в свете теории субъективного публичного права // Сравнительное конституционное обозрение, 2016, № 6, с. 81.

53. Талапина Э. В. Права человека в Интернете, с. 44.

54. Талапина Э. В. Эволюция прав человека в цифровую эпоху // Труды Института государства и права РАН / Proceedings of the Institute of State and Law of the RAS, 2019, T. 14, № 3, с. 134.

Prezentat: 13 mai 2022

E-mail: studii_juridice@yahoo.com

tarna-alex@mail.ru